

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาอาชีพเสริมเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนตำบลสันป่ายาง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ สรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

5.1.1 บริบท สภาพการณ์ของชุมชน

ชุมชนตำบลสันป่ายางมีการก่อตั้งมานานมาแล้วกว่า 400 ปี โดยมีการรวมกลุ่มตั้งอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งต่อมาได้มีการรวมตัวและตั้งเป็นหมู่บ้านในเขตพื้นที่ตำบลสันป่ายาง โดยชื่อที่มาของสันป่ายางมาจากลักษณะเด่นทางกายภาพของหมู่บ้าน คือ เป็นพื้นที่ที่มีต้นยางขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก มีสภาพเป็นที่ราบลุ่มแบบเชิงเขา ส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณซึ่งเป็นป่าที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ และมีบางส่วนของพื้นที่ตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติสุเทพ-ปุย และ ป่าสงวนเฉลิมพระเกียรติ ส่วนสภาพดินโดยทั่วไปเป็นดินเหนียวปนทราย มีแหล่งน้ำธรรมชาติ ลำห้วย และมีสถานที่สำคัญด้านการท่องเที่ยวได้แก่ น้ำตกตาดหลวง ผาผึ้งซึ่งเป็นสถานที่ผึ่งนิยมมาทำรัง ปัจจุบันมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 1,272 ครัวเรือน ประกอบด้วยประชากรทั้งสิ้น 3,859 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 56 คน ต่อ ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยหมู่บ้านทั้งหมด 6 หมู่ โดยที่หมู่ที่ 3 บ้านสันป่ายางเป็นศูนย์กลางของตำบล สภาพดินโดยทั่วไปเป็นดินเหนียวปนทราย มีแหล่งน้ำธรรมชาติ ลำห้วย ตามธรรมชาติที่ใช้ในการเพาะปลูก และมีสถานที่สำคัญด้านการท่องเที่ยวได้แก่ น้ำตกตาดหลวง ผาผึ้งซึ่งเป็นสถานที่ผึ่งนิยมมาทำรัง

การดำเนินชีวิตของชาวบ้านมีความเรียบง่าย จากการชุมชนตั้งอยู่ที่ราบเชิงเขา ล้อมรอบด้วยภูเขาและป่าเบญจพรรณ จึงทำให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์โดยตรงจากป่าเป็นแหล่งอาหารและยาโดยการเก็บของป่า อาทิ เห็ด หน่อไม้ และการตีผึ้ง ล่าสัตว์มาใช้บริโภคเป็นอาหาร รวมทั้งการเก็บสมุนไพรในป่ามาใช้ในการรักษาโรคตามภูมิปัญญาพื้นบ้าน วิถีชีวิตของชุมชนในตำบลสันป่ายาง มีการเรียนรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษในการดำรงชีพจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำนา ทำไร่ ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ การหาของป่า บริเวณผาผึ้งในพื้นที่หมู่ที่ 5 บ้านผาเด่น รวมทั้งการถ่ายทอดความรู้จากภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์แบบล้านนา และมีประเพณีอันโดดเด่นที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน เช่น ประเพณีรดน้ำดำหัว ประเพณีสงกรานต์ รวมทั้งการเรียนรู้จากโบราณสถานในวัดม่อนผาแดงในพื้นที่หมู่ที่ 3 บ้านสันป่าตึง

5.1.2 การประกอบอาชีพและรายได้ของชุมชนสันป่ายาง

ชาวบ้านในชุมชนตำบลสันป่ายางมีอาชีพทำการเกษตรกรรมเป็นหลัก ได้แก่ การทำนา ทำไร่ถั่วเหลือง ข้าวโพด กระเทียม ทำสวนผลไม้ ทำสวนพืชผัก และรับจ้างทั่วไป คิดเป็นร้อยละ 90 ของประชากรทั้งหมด ส่วนใหญ่เป็นผู้มีรายได้น้อย สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน โดยมากมีอาชีพทำนา ทำไร่ ทำสวน และรับจ้างทั่วไป มีบางส่วนที่มีรายได้เสริมจากการจักสาน เลี้ยงสัตว์ ทำสวนผลไม้ หาของป่า ถักผ้า หรือค้าขายเล็กๆน้อยๆ แต่ส่วนใหญ่มักขาดความรู้ ความชำนาญในการประกอบอาชีพเสริม ซึ่งส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน อีกทั้งข้อจำกัดทางด้านสภาพภูมิศาสตร์ทำให้ชาวบ้านตำบลสันป่ายางต้องดิ้นรน โดยจำเป็นต้องประกอบอาชีพทางด้านบริการอย่างหลากหลาย หรือเป็นการทำการเกษตรผสมผสาน และใช้ชีวิตแบบพออยู่พอกิน พึ่งตนเองเป็นหลัก ชาวบ้านยังคงใช้แรงงานคน และควายไถนา ตลอดจนทำการเกษตรตามศักยภาพของแต่ละพื้นที่ เช่น ทำนาในที่ลุ่ม ปลูกข้าวโพดที่ดอน ปลูกพืชผักในบริเวณที่ใกล้แหล่งน้ำ และเลี้ยงสัตว์เล็กๆ ในบริเวณบ้าน ในขณะที่กลุ่มแม่บ้านก็มีอาชีพเสริมกันเป็นส่วนใหญ่ บางคนก็ค้าขายเล็กๆน้อยๆ บางคนก็รวมกลุ่มพัฒนาเป็นอาชีพเสริม ได้แก่ กลุ่มเต้าเจี้ยว-ซีอิ๊วขาว กลุ่มผ้าปักผ้าถัก กลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพรพื้นบ้าน

5.1.3 การพัฒนาอาชีพเสริมตามความต้องการของชุมชนบนพื้นฐานของทุนและภูมิปัญญาของท้องถิ่น

จากพื้นฐานทางทรัพยากรของชุมชนซึ่งมีทรัพยากรป่าไม้และผลผลิตทางการเกษตรเป็นหลัก และชาวบ้านมีอายุเกิน 40 ปีขึ้นไป ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 61-70 ปี มีพื้นฐานการศึกษาในระดับประถมศึกษา ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้างเป็นหลัก และมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 2,175 บาท ทำให้ชาวบ้านมีความสนใจในการประกอบอาชีพเสริมที่เกี่ยวข้องกับการพืชผลทางการเกษตรเป็นหลัก คือ การเพาะเห็ด การแปรรูปกล้วย การแปรรูปสมุนไพร การผลิตน้ำพริกสำเร็จรูป หัตถกรรมจักสาน และ การตัดและเย็บผ้า ซึ่งการเพาะเห็ดจัดเป็นอาชีพเสริมที่ชาวบ้านมีความสนใจ เนื่องจากมีวัตถุดิบในการผลิตได้แก่ ไม้เลื้อย กากถั่วเหลือง แกลบ รำข้าว ที่สามารถหาได้ในท้องถิ่นและยังสามารถเพาะเห็ดไว้เป็นอาหารบริโภคในครอบครัวและถ้าเหลือสามารถนำไปจำหน่ายในชุมชนได้ และจากการร่วมกันวิเคราะห์ข้อดีข้อเสียของเห็ดแต่ละชนิดสรุปได้ว่า การเพาะเห็ดที่ชาวบ้านมีความต้องการพัฒนาเป็นอาชีพเสริม คือ การเพาะเห็ดลม เห็ดนางฟ้า และเห็ดนางรม เนื่องจากสภาพภูมิอากาศในพื้นที่มีความเหมาะสม คือ อากาศร้อนอบอ้าว สามารถผลิตได้ทั้งปี และไม่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีที่สูงมา ตลาดมีความต้องการ และนิยมบริโภคในท้องถิ่น

5.1.4 รูปแบบกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการค้นหาอาชีพเสริมของชุมชน เริ่มจากการค้นหาทุนจากองค์ความรู้ วิถีชีวิตของคนในชุมชน ภูมิปัญญาบุคคล ข้อมูลจาก “บ๊อบไบลาน” และสภาพของเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมในชุมชน จากกิจกรรมดังกล่าวทำให้ชาวบ้านได้มีการสร้างความสัมพันธ์กับผู้รู้และกลุ่มต่างๆในชุมชนมากขึ้น ทำให้นำไปสู่การระดมความคิดเพื่อวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน ซึ่งชาวบ้านพบว่าอาชีพเสริมของชุมชนให้ประสบความสำเร็จนั้นต้องศึกษาจากอาชีพที่อยู่ใกล้ตัวของชาวบ้านมาก และต้องเป็นอาชีพที่เหมาะสม สามารถทำได้ง่าย ไม่ต่างไปจากวิถีชีวิตในชุมชน และมีทรัพยากรที่เป็นต้นทุนหรือวัตถุดิบในชุมชน เพื่อไม่ทำให้เงินไหลออกนอกชุมชน จากนั้นชุมชนก็ได้ร่วมกันแสวงหาทางเลือกในการเรียนรู้เพื่อจะนำมาใช้พัฒนาอาชีพพร้อมกันซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมการฝึกอบรมการเพาะเห็ด การศึกษาดูงานจากโครงการพิเศษสวนเกษตรเมืองภายในสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เพื่อนำไปสู่การลงมือปฏิบัติเพาะเห็ดในชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่นำไปสู่การรวมกลุ่มในการเพาะเห็ด

5.1.5 รูปแบบการรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชนเพื่อจัดตั้งเป็นกลุ่มอาชีพ

การรวมกลุ่มในการประกอบอาชีพเสริมของชุมชนในตำบลสันป่ายาง เป็นการรวมกลุ่มในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยกลุ่มอาชีพต่างๆในชุมชนมีโครงสร้างการบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการที่ประกอบด้วยประธาน รองประธาน เภรัญญิก กรรมการ เลขานุการ และสมาชิกกลุ่ม มีกิจกรรมของกลุ่มที่สำคัญคือร่วมมือกันทำงานและปฏิบัติกิจกรรมตามวัตถุประสงค์ของกลุ่ม โดยมีการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกกลุ่มทั้งจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ภายในกลุ่ม การเรียนรู้จากการฝึกอบรม และการศึกษาดูงาน เงื่อนไขในการรวมกลุ่มเกิดจากทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน เงื่อนไขภายในชุมชนเกิดจากความต้องการรวมกลุ่มช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการพัฒนาอาชีพเสริมของแต่ละกลุ่ม รวมทั้งการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลสันป่ายาง ส่วนเงื่อนไขภายนอกชุมชน เป็นเงื่อนไขที่เกิดขึ้นจากความต้องการในการบริโภคสินค้าจากชุมชน เงื่อนไขในการสนับสนุนส่งเสริมองค์ความรู้ต่างๆ จากหน่วยงานและสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยแม่โจ้ เป็นต้น ซึ่งผลจากการรวมกลุ่มในการประกอบอาชีพเสริมทำให้สมาชิกกลุ่ม มีความสามารถแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจสามารถเพิ่มรายได้เพิ่มเติมจากอาชีพหลักซึ่งชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม การรวมกลุ่มทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ มีเงินทุนหมุนเวียนเพื่อใช้จ่ายในชีวิตประจำวันทำให้มีความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตดีขึ้น

5.2 อภิปรายผล

จากกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาอาชีพเสริมของชุมชนตำบลสันป่ายาง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้ชาวบ้านได้มีการโอกาสเรียนรู้ร่วมกันในให้มีความสอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของชุมชนทางด้านทรัพยากร เศรษฐกิจ สังคม สภาพแวดล้อม และวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาด้านคุณภาพชีวิตและรายได้ของชาวบ้านในชุมชน โดยอาศัยฐานของทุนเดิม ได้แก่ ทรัพยากร ภูมิปัญญาในท้องถิ่น ร่วมกับความรู้อาชีพและการกระบวนการวิจัยที่ส่งเสริมและกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ มีส่วนร่วมทุกขั้นตอนของการวิจัย เริ่มตั้งแต่การตั้งคำถามวิจัย ร่วมกันวางแผน วิเคราะห์ปัญหา ร่วมกันปฏิบัติ ศึกษาเรียนรู้ สังเคราะห์ข้อมูล สรุปบทเรียน และร่วมกันปรับปรุงแก้ไข ให้ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการ คือ จัดกระบวนการเรียนรู้ให้ชุมชนสามารถวิเคราะห์ศักยภาพตนเองและทุนที่เป็นทรัพยากร ภูมิปัญญาของท้องถิ่น ที่นำไปสู่การพัฒนาเป็นอาชีพเสริมที่สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับ มงคล ธิเปียง และคณะ (2546) ที่ได้มีการศึกษาศักยภาพที่นำไปสู่การสร้างอาชีพเสริมของกลุ่มเยาวชนบ้านวังลึก ศึกษาทุนทาง เศรษฐกิจ ทางสังคม วัฒนธรรม ความรู้ ภูมิปัญญา ทรัพยากรธรรมชาติ คน และกลุ่มคนในชุมชน ซึ่งอย่างไรก็ตามการค้นหาอาชีพเสริมของชาวบ้าน มิได้เกิดขึ้นและปรากฏผลอย่างรวดเร็วภายหลังเสร็จสิ้นงานวิจัย แต่การค้นพบและเรียนรู้สิ่งใหม่ที่อยู่บนพื้นฐานของวิถีชีวิตและ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมจะก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และการพัฒนาเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาให้กับชุมชนในอนาคตได้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของนพพร พวงสมบัติ (2547) ที่ได้ศึกษา กระบวนการเรียนรู้ของผู้ผลิตผ้าทอขึ้นตีนจก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การเรียนรู้ของผู้ผลิตผ้าทอขึ้นตีนจกเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม จากเดิมที่การทอผ้าตีนจกได้ถูกทอเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนในชุมชน แต่ในปัจจุบันเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อขายเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว ในมิติของชุมชนการปฏิบัติมีกระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นใน 3 ด้านคือ ความผูกพันแบบต่างร่วมได้เสีย กิจกรรมร่วมทำ และการมีคลังความรู้ที่แบ่งปันกันในชุมชน

ผลที่เกิดขึ้นจากการวิจัย ทำให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมร่วมกันในการค้นหา วิเคราะห์ ศักยภาพของชุมชนในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยตอบสนองของโครงการในเรื่องกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาอาชีพเสริมให้กับชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาของ วัชรณ ก่าจัต (2549) ที่ได้ศึกษา กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเยาวชน บ้านสันคะยอม อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่า กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มมี 7 ขั้นตอนคือ 1) การประมวลความต้องการและปัญหาของกลุ่ม 2) การระดมความคิดในการหาแนวทางแก้ไขปัญหา 3) การจัดทำแผนปฏิบัติการ 4) การดำเนินการตามแผน 5) การสรุปผลการดำเนินงาน 6) การสรุปบทเรียน ผลการเรียนรู้ 7) การปรับปรุงการดำเนินงานของกิจกรรมต่อไป ปัจจัยที่เอื้อต่อกระบวนการ

เรียนรู้ได้แก่ ปัจจัยภายในกลุ่ม เช่น ความสามารถและบทบาทของผู้นำกลุ่ม จิตสำนึกในการมีส่วนรวมของกลุ่ม และโครงสร้างของกลุ่ม ปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ แรงผลักดันและแบบอย่างที่ดีของผู้นำชุมชน ประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ศักยภาพของกลุ่ม และการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 การทำวิจัยเชิงพัฒนาต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายและการพัฒนาตนเอง อยู่เสมอของผู้วิจัย โดยผู้วิจัยจะต้องมีการสร้างความศรัทธาให้ชุมชนเห็นถึงความมุ่งมั่นในการทำงานเพื่อชุมชนและมีการใช้กระบวนการวิจัยที่เหมาะสมกับชุมชนจะทำให้สามารถทำงานวิจัยได้สะดวก และต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกัน มีจิตสำนึกร่วมกันที่จะแก้ไขปัญหาหรือทำกิจกรรมสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม นอกจากนี้ผู้นำในชุมชนต้องมีวิสัยทัศน์กว้างไกล

5.3.2 ผลการวิจัยพบว่าการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนถ้ามีกระบวนการในการค้นหาสาเหตุของปัญหา วิเคราะห์ปัญหา วางแผนในการไข้อย่างเป็นระบบแล้วจะสามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน แทนที่จะเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าหรือปัญหาในเรื่องโครงสร้างเท่านั้น

5.3.3 การส่งเสริมให้ชาวบ้านมีอาชีพเหมาะสมบนพื้นฐานของวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และทรัพยากร วัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น จะสามารถพัฒนาเป็นอาชีพหรือสามารถสร้างชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งได้

5.3.4 การพัฒนาที่สำคัญที่สุด คือ การพัฒนาคน ควรมีการส่งเสริมการวิจัยเพื่อท้องถิ่นหรือกระบวนการในรูปแบบที่ฝึกให้ชาวบ้านเรียนรู้ร่วมกัน รู้จักการวิเคราะห์ปัญหา เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่นำไปสู่การมีความสุขอย่างยั่งยืนด้วยตัวชาวบ้านเอง

5.2.5 ควรมีการค้นหาผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการพัฒนาชุมชน สนับสนุนการทำวิจัยในชุมชนเพราะการวิจัยเป็นการเพิ่มความรู้ความสามารถในการพัฒนาชุมชนที่นำไปสู่ชุมชนเข้มแข็ง

5.2.6 ควรมีการแสวงหาองค์ความรู้ในชุมชนตำบลสันป่ายาง เพื่อถอดบทเรียนให้เป็นภูมิปัญญาของชุมชน เช่นการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากถั่วเหลืองซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ การสืบค้นบันทึกจาก “บั้งโปลาน” ที่เป็นภูมิปัญญาทางด้านพืชสมุนไพรและยาแผนโบราณ เพื่อการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจและสร้างมูลค่าเพิ่มของทรัพยากรในชุมชน